

TIẾP TỤC ĐỔI MỚI PHƯƠNG PHÁP DẠY HỌC LỊCH SỬ GÓP PHẦN NÂNG CAO CHẤT LƯỢNG DẠY HỌC BỘ MÔN

GS. TS. NGUYỄN THỊ CÔI

Những năm gần đây, vấn đề đổi mới phương pháp dạy học Lịch sử (PPDHLS) ở trường phổ thông đã được triển khai mạnh mẽ, giúp việc dạy học lịch sử (DHLS) có những bước tiến triển đáng kể về nhận thức, nội dung và phương pháp dạy học (PPDH). Song, thực tiễn DHLS nói chung, đổi mới PPDH nói riêng vẫn còn nhiều nan giải, khiến cho quá trình đổi mới PPDH không đạt hiệu quả như mong muốn. Ngoài ra, khi sách giáo khoa (SGK) đổi mới cách biên soạn về *kênh chữ, kênh hình*, nảy sinh vấn đề giáo viên (GV) chưa đủ độ sâu về kiến thức để hướng dẫn học sinh (HS) khai thác kiến thức chìm trong SGK, dẫn tới hiện tượng nhồi nhét vôi vàng hoặc cắt xén chương trình. Hơn nữa, GV chỉ tập trung vào các bài học trên lớp ít quan tâm đến việc tổ chức các hoạt động ngoài lớp. Việc kiểm tra, đánh giá trong DHLS tuy có chuyển biến nhưng vẫn còn những hạn chế; chưa chú ý đến việc hiểu kiến thức, phát triển tư duy độc lập và rèn luyện khả năng lập luận, kỹ năng thực hành bộ môn cho HS; thậm chí chỉ mang tính hình thức, khiến HS coi thường bộ môn, học đối phó...

Từ những vấn đề nêu trên cho thấy, PPDHLS ở trường phổ thông đã được chú trọng đổi mới, nhưng chưa mạnh mẽ và chưa đáp ứng được yêu cầu đào tạo. Điều này xuất phát từ một số nguyên nhân sau:

- *Quan niệm chưa đúng về bộ môn.* Từ cấp quản lý đến GV, cha mẹ HS và HS đều coi LS là môn học phụ. Vì vậy, việc đầu tư về cơ sở vật chất, thời gian cho dạy, học bộ môn chưa nhiều; vẫn còn một số GV kiêm nhiệm DHLS. Hơn nữa, khi bước vào trường trung học phổ thông, cha mẹ HS và HS đã xác định khối thi vào đại học (đa số HS thi khối A và D, còn rất ít hướng theo khối C), nên HS tập trung vào học các môn sẽ thi đại học, đối phó với các môn học khác (trong đó có môn LS); - *GV LS được đào tạo từ nhiều nguồn*, chương trình và chất lượng đào tạo có nhiều khác biệt, nên chất lượng GV không đồng đều. Không ít GV còn non yếu về cả chuyên môn LS và năng lực sư phạm; ý thức trách nhiệm nghề nghiệp không cao...;
- *Do điều kiện kinh tế của GV còn nhiều khó khăn*, nên một số GV LS chưa chuyên tâm tập trung chuẩn bị bài giảng; tìm tòi để đổi mới PPDH.

Những vấn đề nêu trên đặt ra yêu cầu cấp bách phải tiếp tục thực hiện đổi mới PPDHLS mạnh mẽ hơn nữa.

1. Đổi mới phương pháp tiến hành bài học LS

Bài học LS là hình thức cơ bản của việc tổ chức quá trình thống nhất giữa dạy học của GV và học tập của HS. Nhiệm vụ của bài học là thực hiện một phần chương trình SGK, từng bước hoàn thành mục tiêu môn học, cấp học và khóa trình. Tiến hành bài học LS là tất yếu và bắt buộc trong việc DH ở trường phổ thông (1). Hiệu quả DHLS phụ thuộc phần lớn vào hiệu quả từng bài học, vì vậy, muốn nâng cao hiệu quả bài học LS phải đổi mới PPDH và có thể thông qua các biện pháp:

1) *Vận dụng cấu trúc bài học mềm dẻo theo kiểu DH nêu vấn đề.* "DH nêu vấn đề là một tư tưởng DH chủ trương làm cho HS nắm chắc kiến thức trên cơ sở tổ chức, hướng dẫn họ tìm tòi, nghiên cứu chứ không phải bị động chờ thầy giáo truyền thụ cho" (2). Giờ học nêu vấn đề có ý nghĩa đặc biệt trong việc hình thành kiến thức trên cơ sở hoạt động tư duy tích cực, độc lập của HS. DH nêu vấn đề gồm: *trình bày nêu vấn đề, tình huống có vấn đề và bài tập nêu vấn đề* (bài tập nhận thức), từ đó GV có cấu trúc bài học như sau: - Đặt mục đích học tập trước khi HS nghiên cứu bài mới (dẫn dắt HS vào tình huống có vấn đề và nêu bài tập nhận thức); - Tổ chức cho HS giải quyết vấn đề (nêu phương pháp tiếp nhận thông tin, đặt câu hỏi gợi mở, kết hợp trình bày nêu vấn đề, hướng dẫn HS khai thác thông tin, tổ chức trao đổi, đàm thoại...); - Kiểm tra hoạt động nhận thức của HS để đánh giá mức độ lĩnh hội tài liệu, kết quả hoạt động tư duy độc lập và trình độ nắm kiến thức LS của HS; - Ra bài tập về nhà để tiếp tục hoàn thiện việc hình thành kiến thức, rèn luyện kỹ năng và khả năng tư duy cho HS.

2) *Xác định đúng kiến thức cơ bản, sử dụng đa dạng, kết hợp nhuần nhuyễn, hợp lý các PPDH.* Trong DHLS, chỉ có thể làm cho HS nắm vững những kiến thức cơ bản. Muốn vậy, GV cần hiểu rõ "Kiến thức cơ bản là kiến thức tối ưu, cần thiết cho việc hiểu biết của HS về LS (Thế giới và dân tộc). Nó gồm nhiều yếu

* Khoa Lịch sử, Trường Đại học sư phạm Hà Nội

tổ, sự kiện LS, các niên đại, địa danh LS, nhân vật LS, các biểu tượng, khái niệm LS, các quy luật, nguyên lí, phương pháp học tập, vận dụng kiến thức” (3). Muốn xác định được kiến thức cơ bản, GV cần tuân thủ nguyên tắc mà các nhà giáo dục LS đã đưa ra; sử dụng đa dạng, kết hợp nhuần nhuyễn, hợp lí các PPDH; cần chú ý tới dung lượng của phương pháp.

3) Tổ chức các hoạt động học tập và kết hợp nhuần nhuyễn, hợp lí khi tiến hành bài học LS. Có ba dạng tổ chức các hoạt động học tập: *toàn lớp, nhóm và cá nhân*. Mỗi dạng đều có ưu điểm và hạn chế, GV cần kết hợp nhuần nhuyễn, hợp lí khi tiến hành bài học, cụ thể: - *Hoạt động cá nhân* là cơ sở nền tảng để HS có thể tham gia các hoạt động tổ nhóm hoặc toàn lớp (chính là hoạt động tự học ở nhà và trên lớp của HS); - *Kết hợp hoạt động nhóm với cá nhân* khi GV hướng dẫn HS tìm hiểu các nội dung khó, phức tạp, đã được trình bày tương đối đầy đủ trong SGK (hoạt động nhóm ở đây thường là phát hiện kiến thức với các nhiệm vụ khác nhau); - *Kết hợp hoạt động nhóm với cả lớp* khi hướng dẫn HS giải quyết bài tập nhận thức với nội dung khó (giải quyết một nhiệm vụ học tập).

Việc kết hợp các dạng hoạt động trong DHLS có tác dụng phát huy tính tích cực của HS, giúp HS lao động tích cực, nghiêm túc bằng trí óc dưới sự hướng dẫn của GV để chiếm lĩnh kiến thức. Mặt khác, cũng có tác dụng giáo dục HS thái độ lao động chuyên cần, tính kiên nhẫn, tinh thần tập thể và phát triển toàn diện. Song, muốn thực hiện tốt, cần bảo đảm các yêu cầu quy định về nội dung và PPDH.

4) Tổ chức tốt hoạt động tự học của HS ở trên lớp. Tự học là nhân tố quyết định chất lượng học tập, tự học trong trường phổ thông là tự học có hướng dẫn. Vì vậy, hoạt động tự học của HS có những đặc điểm riêng, thể hiện cả ở trên lớp và ở nhà. Tự học ở trên lớp là những hoạt động tự nhận thức khi nghe GV giảng, đó là: - Tự điều chỉnh khi nghe giảng; - Chọn lọc kiến thức để ghi chép; - Tự trả lời câu hỏi của GV; - Sử dụng SGK khi GV yêu cầu; - Kết hợp các thao tác nghe, ghi chép, suy nghĩ.

Tổ chức tốt hoạt động tự học ở trên lớp sẽ kích thích tính tích cực, hứng thú của HS trong việc tự chiếm lĩnh kiến thức; rèn luyện các kĩ năng học tập nói chung, tự học nói riêng và giáo dục HS tinh thần tự giác, ý chí vượt khó trong lao động học tập. Để phát triển hoạt động tự học ở trên lớp, GV có thể nêu câu hỏi, cho HS trao đổi thảo luận, hướng dẫn HS sử dụng SGK...

2. Đa dạng hóa các hình thức tổ chức DHLS

1) Phát triển hoạt động tự học ở nhà. Tự học ở nhà trong học tập LS là sự tiếp nối một cách logic bài

học trên lớp. Trong hoạt động này, HS phải tự hoàn thành các bài tập, yêu cầu GV đưa ra sau các bài học trên lớp, gồm: - *Nắm vững tài liệu đã học* (nghiên cứu lại vở ghi và SGK để thống nhất và hiểu sâu kiến thức, tái hiện lại kiến thức, hoàn thành các câu hỏi và bài tập trong SGK, tự làm việc với bản đồ, tranh ảnh ngoài SGK, tự đọc các tài liệu LS văn hóa trong tài liệu tham khảo, sách đọc thêm... nhằm hiểu rõ hơn kiến thức đã học, mở rộng hiểu biết); - *Tự ôn tập theo sự hướng dẫn của GV*; - *Chuẩn bị cho bài học mới* (đọc và tự ghi tóm tắt ngắn gọn những vấn đề cơ bản của bài viết trong SGK; ghi lại những nội dung khó hiểu, đặc biệt là các thuật ngữ, khái niệm; chuẩn bị bài tập GV đã cho phục vụ cho bài học sắp tới...).

Tổ chức tốt hoạt động tự học ở nhà cho HS sẽ góp phần nâng cao hiệu quả DH bộ môn ở trường phổ thông. Tuy nhiên, GV cần lưu ý: - Giúp HS có thái độ đúng đắn và ý thức được mục đích, nhiệm vụ của việc tự học ở nhà; - Nhiệm vụ giao về nhà phải gây hứng thú cho HS, đảm bảo trình độ chung của cả lớp; - Tạo điều kiện thuận lợi (sách báo, tài liệu, thời gian...) để HS có thể tự học; - Rèn cho HS thói quen, phương pháp tự học ở nhà, thường xuyên kiểm tra bài tập ở nhà để nâng cao ý thức, trách nhiệm của HS; - Khối lượng bài học, bài làm giao về nhà phải đảm bảo vừa đủ và vừa sức với HS.

2) Tăng cường hoạt động tham quan học tập tại thực địa, bảo tàng, nhà truyền thống địa phương khi điều kiện cho phép. Bài học tại thực địa về LS dân tộc hay LS địa phương có ý nghĩa lớn đối với việc giáo dục, giáo dục và phát triển HS. Khi tiến hành, GV cần căn cứ vào đặc trưng của bài học và tuân thủ những yêu cầu, điều kiện quy định về bài học tại thực địa, bảo tàng, nhà truyền thống để đạt hiệu quả cao. Nội dung chủ yếu của các buổi tham quan học tập là củng cố kiến thức đã học hoặc chuẩn bị cho việc học tập nghiên cứu kiến thức mới. Để đạt kết quả cao, GV phải tổ chức chặt chẽ, theo đúng chương trình quy định, tránh làm việc tùy tiện không có kế hoạch, cũng như nắm vững phương pháp, cách tiến hành để vận dụng.

3) Tăng cường các hoạt động ngoại khóa, thực hành để hỗ trợ bài học trên lớp. Bài học nội khóa và hoạt động ngoại khóa có mối quan hệ chặt chẽ với nhau, cùng giải quyết nhiệm vụ chung của bài học, một khóa trình hay chương trình của lớp học, cấp học. Ngoại khóa trong DHLS có ý nghĩa lớn với HS về các mặt, tuy nhiên, cần có sự giúp đỡ của xã hội, gia đình các cấp quản lí. Hình thức ngoại khóa trong DHLS rất phong phú, đa dạng, song GVLS cần

nắm vững PPDH bộ môn về vấn đề này (lựa chọn nội dung, chủ đề, hình thức và cách tiến hành).

3. Sử dụng đa dạng, kết hợp nhuần nhuyễn các PPDH truyền thống với phương pháp, phương tiện DH hiện đại

1) **Sử dụng các PPDH truyền thống theo tinh thần đổi mới.** Hiện nay, GV thường sử dụng các phương pháp truyền thống: trình bày miệng, đồ dùng trực quan, SGK, các tài liệu học tập... và mỗi PPDH truyền thống đều có mặt tích cực cần kế thừa và phát huy. Vì vậy, khi đổi mới PPDHLS, GV có thể thực hiện: kết hợp phương pháp trình bày miệng (miêu tả, tường thuật, giải thích...) với nêu câu hỏi gợi mở để HS trao đổi rút ra nhận xét, đánh giá; sử dụng đồ dùng trực quan kết hợp với trao đổi đàm thoại; hướng dẫn HS sử dụng SGK qua khai thác bài viết, kênh hình, trả lời câu hỏi...; hướng dẫn sử dụng các tài liệu LS, văn học phù hợp qua các câu hỏi, bài tập để HS hiểu sâu, nhớ lâu, mở rộng kiến thức; gắn bài giảng LS với thực tế cuộc sống địa phương qua các bài tập vận dụng kiến thức, kĩ năng...

2) Sử dụng các phương pháp, phương tiện DH hiện đại khi điều kiện cho phép

- Học theo hợp đồng: "Là một hoạt động học tập trong đó mỗi HS được giao một hợp đồng trọn gói, gồm các nhiệm vụ (bài tập) bắt buộc và tự chọn khác nhau trong một khoảng thời gian nhất định. HS chủ động và độc lập quyết định về thời gian cho mỗi nhiệm vụ (bài tập) và tự tự thực hiện các nhiệm vụ (bài tập) đó theo khả năng của mình" (4). Ở đó, GV là người thiết kế, xây dựng các nhiệm vụ trong hợp đồng, tổ chức, hướng dẫn HS nghiên cứu, kí kết và thực hiện hợp đồng theo năng lực, trình độ và nhịp độ học tập của cá nhân nhằm đạt được mục tiêu DH. Thực hiện học theo hợp đồng cho phép phân hóa nhịp độ và trình độ của HS; tăng cường tính độc lập, học tập hợp tác...; GV có cơ hội hướng dẫn, tạo điều kiện cho HS được nhận và thực hiện trách nhiệm học tập của mình. Tuy nhiên, muốn sử dụng phương pháp học theo hợp đồng, GV phải lựa chọn nội dung phù hợp, luyện tập dần để HS quen với phương pháp mới và đầu tư thời gian khi thiết kế hợp đồng.

- DH dự án là một hình thức mà HS thực hiện một nhiệm vụ học tập phức hợp, kết hợp giữa lí thuyết và thực hành, thực tiễn. Nhiệm vụ này được HS thực hiện với tính tự lực cao trong toàn bộ quá trình học tập, từ xác định mục đích, lập kế hoạch đến việc thực hiện dự án, thu thập thông tin, phân tích dữ liệu, kiểm tra, điều chỉnh, đánh giá quá trình và kết quả... làm việc nhóm là dạng tổ chức hoạt động chủ yếu của DH dự án. Để vận dụng tốt hình thức này, GV cần lựa chọn nội dung phù hợp và hướng dẫn HS chuẩn bị chu đáo.

- Ứng dụng công nghệ thông tin vào DHLS là biện pháp tích cực góp phần vào đổi mới PPDHLS hiện nay. Song, việc ứng dụng công nghệ thông tin vào DH nói chung, môn LS nói riêng muốn đạt kết quả tốt cần kết hợp với các phương pháp truyền thống và phù hợp với điều kiện cụ thể ở từng trường phổ thông.

4. Tiếp tục thực hiện việc kiểm tra, đánh giá theo yêu cầu đổi mới

Kiểm tra, đánh giá có ý nghĩa to lớn về các mặt giáo dục, giáo dục và phát triển HS, đồng thời, giúp GV tự đánh giá được kết quả dạy học của bản thân, thấy được những thành công và vấn đề cần rút kinh nghiệm, để có các biện pháp thích hợp nhằm nâng cao chất lượng DH bộ môn... Thực tế, việc kiểm tra, đánh giá trong DHLS ở trường phổ thông hiện nay đã có nhiều chuyển biến, song vẫn chưa đáp ứng được yêu cầu đặt ra. Vì vậy, phải tiếp tục đổi mới việc kiểm tra, đánh giá về các mặt quan niệm, nội dung, hình thức và phương pháp...

Đổi mới PPDH nói chung, PPDHLS nói riêng ở trường phổ thông hiện nay là việc cần thiết; là biện pháp thiết thực để nâng cao chất lượng DH bộ môn, góp phần thực hiện mục tiêu đào tạo những con người phát triển toàn diện đáp ứng sự nghiệp xây dựng và bảo vệ Tổ quốc. Tuy nhiên, để tiếp tục thực hiện đổi mới PPDH đạt kết quả phải có: quan niệm đúng về vị trí môn học; đội ngũ GV vững vàng về chuyên môn LS, lí luận DH bộ môn; yêu nghề và một môi trường DH thuận lợi. □

(1) Phan Ngọc Liên (chủ biên) - Nguyễn Thị Côi - Trịnh Đình Tùng. **Phương pháp dạy học Lịch sử**, tập 2. NXB Đại học sư phạm, H. 2009.

(2) Thái Duy Tuyên. **Phương pháp dạy học - Truyền thống và đổi mới**. NXB Giáo dục, H. 2010.

(3) Phan Ngọc Liên (chủ biên) - Trịnh Đình Tùng - Nguyễn Thị Côi. **Phương pháp dạy học Lịch sử**, tập 1. NXB Đại học sư phạm, H. 2009.

(4) Dự án Việt - Bỉ. **Dạy và học tích cực - Một số phương pháp và kĩ thuật dạy học**. NXB Đại học sư phạm, H. 2010.

SUMMARY

Nowadays, changing the method of teaching, the method of teaching History also in high-school is a urgent problem. This is a practical solution to improve the quantity of teaching this subject toward training comprehensive new people. This article gives the reader some solutions to change the method of teaching history to improve the quality of teaching this subject.